

Demnitatea omului și sărăcia în România („DOSAR“)

1. Reflecții fundamentale

1.1. Punctul originar, inițial: demnitatea omului

Demnitatea omului este inviolabilă. Această primă afirmație a Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene ilustrează o însemnată realizare din istoria ideilor europene: convingerea că fiecare om posedă o demnitate interioară, care îl caracterizează, independent de condițiile vieții sale. Aceeași demnitate face din om titularul drepturilor sale, dar îi asumă și responsabilitatea față de respectarea drepturilor celorlalți.

Această reflecție rămâne, însă, abstractă, dacă „demnitatea“ nu devine experimentală, accesibilă omului individual. De aceea, vorbim și despre condiții de viață „nedemne“ și despre „pierderea demnității.“ Evident, trebuie distins între noțiunea „puternică“ și cea „slabă“ (empirică), ambele definiții pentru demnitate. Prima înseamnă demnitatea inviolabilă, iar cea de-a doua însumează toate condițiile care privesc realizarea demnității umane inviolabile în viața de zi cu zi. Aceasta din urmă include împrejurările care corespund, mai mult sau mai puțin, demnității (=factori externi), dar și conștiința pe care persoana o are despre demnitatea sa și care îi permite să acționeze în conformitate cu aceasta (=factori interni).

De aici rezultă întrebări ca, de pildă: ce formează substanța unei vieți pe măsura demnității? Cum se constituie, în om, conștiința propriei sale demnități?

Științele particulare au, fiecare, concepția lor specifică, referitoare la această întrebare. Astfel, sociologii măsoară calitatea vieții pe baza unor anumiți parametri. Juriștii se întrebă asupra înfăptuirii drepturilor omului. Psihologia se interesează de premisele unei vieți motivate. Teologia privește spre dimensiunea religioasă, care îi conferă omului ancorare dincolo de împrejurările empirice. Însă toate aceste discipline ar trebui privite una prin prisma celeilalte.

1.2. Contextul: problema sărăciei în România

„Săracii“ sunt acele persoane, familii și grupuri ale căror resurse materiale, culturale și sociale sunt atât de reduse, încât le exclud de la un nivel de viață minim acceptabil în statele în care trăiesc. De aceea, săracii nu au capacitatea să realizeze o minimă calitate acceptabilă a vieții (conform Eurostat, Oficiul Statistic al Comunității Europene, 19.12.1984). Sărăcia înțeleasă astfel implică cel puțin trei aspecte: 1) un standard de viață sub minim; 2) pierderea autonomiei și, prin aceasta, dependența de mediu; 3) imposibilitatea de a se elibera din această situație.

Deseori, sărăcia individuală duce la dizolvarea legăturilor profesionale, familiale și sociale, așadar la excluziune socială. Întotdeauna este vorba despre o interrelație între factorii de mediu, pe de o parte, și factorii individuali în caracterul și dezvoltarea persoanei, pe de altă parte.

Societatea românească a cunoscut o criză prelungită în ultimii ani. Tranziția spre economia de piață, începută în anii '90 a dus la accelerarea dezintegrării sociale specifice

anilor 80, iar ritmul rapid al schimbărilor pe toate planurile existenței umane a fost resimțit de mulți ca un șoc.

După 1989, s-a prăbușit îngustul nucleu economic de tip comunist, iar în multe regiuni nu a existat alternativă la acest proces. Acest fapt a determinat o creștere explozivă a sărăciei. Anii 90 au fost caracterizați de două valuri de sărăcie: primul, între 1991 și 1993, iar cel de-al doilea între 1997 și 1999. Multe straturi ale populației și-au pierdut mijloacele proprii de depășire a sărăciei. Slăbiciunea structurilor economice existente a devenit evidentă în acest context. În procesul de adaptare, straturi largi ale populației au fost împinse la marginea societății.

Procentul sărăciei a scăzut, în 2006, la 13,8. „Cifra record“ de 8 milioane de persoane, care trăiau în absolută sărăcie în 2000, a scăzut, așadar, la 3 milioane în 2006. Dar acest procent este, încă, foarte ridicat în context european.

Consecințele sărăciei în România sunt tot mai evidente. Sărăcia are cauze economice, sociale și etice. Ea amplifică, la rândul ei, deficitele în planul culturii și al educației. Acestea se exprimă prin pasivitate, participare tot mai redusă la viața comunității, lipsa de încredere, o slabă stimă de sine și întreruperea studiilor. În această spirală negativă a frustrării și a neîmplinirii se distruge potențialul creativ al persoanei și al grupurilor. Sărăcia este o formă de constrângere și de limitare, care contravine demnității umane. Tema acestei cercetări este, așadar, să analizeze dacă și în ce formă concretă aspectele mai sus enunțate afectează demnitatea umană.

1.3. Întrebarea călăuzitoare pentru cercetare: interacțiunea dintre factorii interni și externi

A combina întrebările referitoare la demnitatea umană cu cele care privesc sărăcia apare, în multe privințe, ca important. Pentru examinarea cuprinsului și a forței de orientare a noțiunii de demnitate umană, sărăcia este un context de cea mai semnificativă relevanță. Invers, multe indicii evidențiază că o cercetare a dimensiunilor sărăciei și a depășirii acesteia prin referirea la demnitate ca noțiune călăuzitoare poate câștiga covârșitor în adâncimea analizei. Atât în privința noțiunii de demnitate în sensul ei ,slab’ (empiric), cât și în problematica sărăciei în general este vorba despre interacțiunea complexă a factorilor interni și externi. Tema proiectului DOSAR constă în examinarea interdisciplinară a acestei interacțiuni, din perspectivă interdisciplinară.

2. Scopuri și strategii de cercetare

Scop general:

Perspectiva asupra interacțiunii dintre factorii interni și externi, care alcătuiesc conținutul și volumul unei vieți conforme cu demnitatea umană, în contextul sărăciei din România.

Scopuri specifice:

- a) promovarea conștientizării și a valorificării demnității umane, care nu poate fi pierdută de către titularul ei: persoana umană. Demnitatea este un dat antropologic fundamental, care își are rădăcinile în tradiția iudeo-creștină, iar universalizarea în filosofia umanist-kantiană.

- b) Examinarea tradițiilor religioase, ca parte importantă a factorilor interni, prin prisma întrebării: în ce măsură favorizează ele conștientizarea demnității proprii și transformă persoanele în actori motivați ai acțiunii sociale ?
- c) Examinarea factorilor externi care înlesnesc sau împiedică respectarea demnității umane în contextul sărăciei: cadrul juridic, bazele economice, structurile sociale și culturale.
- d) Prelucrarea strategiilor de lucru și prezentarea acestora factorilor de decizie sociali și bisericești, în scopul unei dezvoltări corespunzătoare standardelor valorice ale demnității umane în România.

Partea centrală a proiectului pe care echipa de lucru o tratează în formă interdisciplinară este cercetarea și aprecierea unei analize empirice referitoare la relația dintre demnitate și sărăcie, așa cum aceasta apare în cinci sau șase locații din România care se deosebesc una de cealaltă sub diferite forme: regional (patru regiuni), etnic (români, maghiari și rromi), religios (diferite confesiuni creștine) și sociologic (oraș și țară).

Pentru înfăptuirea acestor scopuri, este necesară abordarea unor teme parțiale, din perspectiva respectivelor discipline științifice:

- Examinarea receptării tradițiilor umaniste definitive pentru demnitatea umană, în cazul României, mai ales în contextul Bisericii Ortodoxe dominante. Examinarea conceptului creștin al demnității umane și a conexiunii acestuia cu drepturile omului, în diferitele confesiuni creștine.
- Examinarea noțiunii de sărăcie în dezbaterile sociologice actuale și în diferitele tradiții religioase (dubla față a sărăciei, ca ideal și ca amenințare)
- Examinarea dezbaterii juridice din România referitoare la drepturile omului, cu întrebarea: există o referință la drepturile omului, având ca fundament teoretic demnitatea sa (ca punct metajuridic de referire) sau ele sunt definite (numai) sub aspectul dreptului pozitiv ?
- Examinarea strategiilor de depășire a sărăciei, existente în dezbaterile internaționale și compararea acestora cu strategiile naționale și cu potențialele deficite ale acestora.
- Examinarea rolului actorilor economici, îndeosebi a întreprinzătorilor și a managerilor, referitor la respectarea demnității umane în contextul sărăciei din România.

Rezultatele cercetării empirice și ale contribuțiilor corespunzătoare fiecărei discipline de lucru vor fi discutate într-o dezbateră interdisciplinară și vor fi sintetizate în scopuri comune ale proiectului, respectiv de la punctele a) la d).

Datorită cadrului limitat al prezentului proiect, rezultatele acestei cercetări empirice nu pot fi reprezentative ci au doar un caracter exemplar menit să conducă la o prelucrare a modelelor ce pot fi verificate într-o cercetare prestabilită în acest sens.

Rezultatul acestei valorizări îl vor constitui strategiile de acțiune, care vor fi înmânate factorilor de decizie sociali și bisericești, cu referire la o dezvoltare corespunzătoare standardelor valorice ale demnității în România.

3. Implementare concretă

3.1. Participanții la proiect și contribuțiile lor

Titularul proiectului:

Centrul de Cercetare Ecumenică Sibiu (CCES) al Universității „Lucian Blaga” Sibiu

Conducătorul proiectului:

Prof. dr. Stefan Tobler (Teologie Sistematică, Departamentul de Teologie Protestantă, ULBS)

Participanții la grupul de cercetare:

Conf. dr. Monica Vlad (Drept constituțional, Universitatea Româno-Germană, Sibiu)

Lector dr. Ioan Hosu (Catedra de sociologie, Universitatea Babeș – Bolyai, Cluj Napoca)

Lector dr. Adrian Brate (Psihologie, ULBS)

Carmen Bârsan (Inspector pentru muncă socială a arhidiecezei Cluj)

Ciprian Mocanu (Doctorand în teologie)

Claudia Mailat (lic. jur.)

Parteneri externi:

Prof. dr. Ingeborg Gabriel, Director, Institutul de Etică Socială, Facultatea de Teologie Catolică, Viena

Prof. dr. Gilbert Gornig, Director, Institutul de Drept Public, Universitatea din Marburg

Prof. dr. Clemens Sedmak, Conducătorul Centrului de Etică și de Cercetare a Sărăciei, Universitatea Salzburg

Prof. dr. Peter Ulrich, Director, Institutul de Etică Economică, Universitatea Sankt Gallen

Prof. dr. Luigino Bruni, Facultatea de Științe Economice, Universitatea Bicocca, Milano

Contribuțiile partenerilor și ale participanților individuali:

- Membrii grupului de cercetare care sunt doctoranzi își scriu dizertațiile în cadrul DOSAR:
Carmen Bârsan: Munca socială religioasă în România: o analiză empirică (sociologică) din viziune teologică
Ciprian Mocanu: Conceptul demnității umane în tradiția ortodoxă, cu accente din perspectiva bisericilor occidentale (protestante) și a tradițiilor umaniste (Kant)
- *Stefan Tobler:* Accente moderne ale eticii economice (Amartya Sen), aplicabilitatea lor la România și discutarea lor din perspectiva eticii teologice
- *Monica Vlad:* Dezbateră juridică din România privind ancorarea în dreptul pozitiv a drepturilor omului sau fundamentarea lor în planul metajuridic al demnității
- *Adrian Brate:* titlu neconfirmat
- Ceilalți parteneri interni sprijină participanții la proiect în cercetarea lor cu mijloace personale și materiale precum și cu cunoștințele lor.
- Partenerii externi sunt invitați să însoțească procesul de lucru în mod critic; în funcție de posibilitate, aceștia iau parte la conferința de start și de încheiere și își aduc contribuția la publicațiile proiectului.

3.2. Planificare temporală

Faza I – Stabilirea stadiului de cercetare, elaborarea strategiilor și a mijloacelor de lucru:

Vara 2007 până în mai 2008

Începutul lui aprilie 2008: conferință într-un cerc restrâns de experți

Vara 2008: prima publicație

Faza a II-a: Munca individuală a participanților la proiect:

Iunie 2008 până la sfârșitul lui 2009

Cercetare pilot în toamna anului 2008

Cercetare principală în primăvara și vara anului 2009

Întâlniri lunare între membrii grupului de cercetare

Faza a III-a: Discutarea rezultatelor individuale și sinteză cu privire la scopurile specifice de cercetare

Începutul lui 2010: discuție între membrii grupului de cercetare

Septembrie 2010: conferință mai extinsă, cu experți și un cerc mai larg de interesați, inclusiv presa

Faza a patra: Elaborarea de strategii pentru societatea românească

Primăvara 2010 –septembrie 2010

A doua publicație

Conferință de presă

Traducerea rezultatelor (sinteză) în alte limbi

3.3. Baza financiară

Cheltuielile principale ale proiectului sunt asigurate de către fundația “Fons Margarita”, Zürich

O bursă de doctorat este oferită de către S.C. Sefar AG Thal/SG (Elveția)

Centrul de Cercetare Ecumenică își pune la dispoziție structurile (birou, secretariat)

Sibiu, 21 noiembrie , 2008